

Múzeumok és könyvtárak.

(Az Erdélyi Múzeum-Egyesület 1910 márczius 20-iki közgyűlésén felolvasva.)

Az embert az állattól több lényeges ismertető jel választja el. Ezek között nem utolsó az, hogy az ember egész életén át szerzett tapasztalatait átörökítheti utódaira; az állat azonban ezt nem teheti. Ez utóbbiaknál is szerez ugyan egy életen át minden egyén bizonyos tapasztalatokat, a melyek az ösztönön kívül az ő cselekvéseit befolyásolják, azonban ezeket a tapasztalatokat utódainak nem adhatják át, vagyis minden fiatal állatnak eleiről kell kezdeni a tapasztalatszerzést.

Az emberi tapasztalatoknak az az összege, a melyet egy-egy nemzedék szerez, az illető nemzedéknek művelődési tőkéje s ez a következő nemzedékre olyan készlet formájában száll át, melyet az minden munka nélkül ingyen kapott; melyet a maga javára értékesíthet, sőt természetesen egész életén át gyarapíthat is, de a melyet el is fecsérelhet. E tőke természete éppen nem különbözik az anyagi javakból alakuló tőkének természetétől.

Vannak népek, a melyek nem gyarapítják ezt a tőkét. Ugy vannak vele, mint az anyagi tőke világában azok az emberek, a kik az apjuktól öröklött tőke kamatait költik, de maguk semmit nem szereznek ahhoz.

Az ilyen népeknél az a kérdés, hogy mekkora volt az ősöktől öröklött tőke.

Ha maguk az ősök is kevés tapasztalatot adtak át utódaiknak és az utódok ennél a kevés tapasztalatnál állapodtak meg; akkor a műveltségnek alacsony fokán megrekedt népekké lesznek.

Hogy példával világosítsam meg a dolgot: Vannak népek, a melyeknek ősei a tapasztalatszerzésben csak addig haladtak, hogy megtanulták: miképpen kell a különböző fajta kőzetekből fegyvert és szerzőt készíteni, de tapasztalatszerzésük addig már nem haladt, hogy ugyanerre a célra a különböző fémeket is föl tudták volna használni. Egy nemzedék aztán megszűnt további tapasztalatokat gyűjteni és ennek következtében az a nép manapság se használ más fegyvereket, mint

köből csiszoltakat vagy pattintgatottakat. Ezeket a népeket közönségesen vad népeknek hívják. A tudományos nyelvben inkább a *természeti népek* nevével jelölik őket, de hát valami hizelgő megjelölést ez se jelent.

Az ilyen népeknél éppen úgy, mint a tőkéje kamataiból élő embernél, megreked a haladás és nemcsak hogy nem emelkednek a műveltségben, de lassanként mindig alább szállanak, abban a mértékben tudniillik, a mely mértékben a körülöttük lévő világ tovább halad.

Volt idő, a mikor az egyiptomi terület lakossága műveltségi tőke tekintetében nem állott magasabban, mint a Fidzsi-szigetek népessége; de míg az egyiptomi népesség a tapasztalatszerzésben tovább haladt, addig a Fidzsi-szigetek lakói e téren megállottak.

Itt már megállapíthatunk egy igazságot, a melyet jó lesz mindig szem előtt tartani, azt t. i. hogy valamiképpen anyagi tőkéket mindenki gyűjthet, azonképpen tapasztalatokat is, tehát művelődési tőkét is.

Ez az igazság pedig nemcsak egyes népekre érvényes, hanem egy és ugyanazon nemzetnek különböző osztályaira, sőt egy és ugyanazon családnak gyermekeire is.

Egy és ugyanabban a nemzetben láthatjuk, hogy miképpen kerülnek műveltebb osztályoknak gyermekei műveletlenebb sorba akár egyszerre mindjárt az első nemzedéknél, akár lassan, fokozatosan, több nemzedéken keresztül. Természetesen az ellenkezőjét is bőszeges példával szemléltethetjük; hiszen az alacsonyabb művelődési fokról a magasabbra, sőt akár a legmagasabbra is szinte egy nemzedék alatt megtörténhet az átmenetel, fokozatosan több nemzedéken keresztül pedig annál könnyebben. És itt utalnunk kell arra, hogy a művelődés megszerzése mint tapasztalatszerzés sohasem kötődik bizonyos foglalkozáshoz. Ebben a tekintetben a kereskedő fölé kerekedhetik az iparos, a honoratiorosztálybeli fölé kerekedhetik a kereskedő éppen úgy, mint képzelhetünk olyan földmívelőt, a melyik alacsonyabb műveltségű, mint a nomád és így tovább.

A művelődési tőkének emelkedése vagy leszállása akár népek, akár a nemzetek egyes osztályainak, akár egyes embereknek tekintetében, egyes-egyedül attól függ, mennyit kapott valamely nép, néposztály vagy egyén az elődeitől; gyarapította-e azt vagy elfecsérelte és ha gyarapította vagy elfecsérelte: milyen mértékben tette ezt?

Hogy ennek az állításnak igazságát megvilágosítsam, rá kell mutatnom arra is, hogy ismerünk ám népeket, nemzeteket, a melyek a tapasztalati tőkegyűjtést nem olyan alacsony fokon szüntették be, mint a ma is élő természeti népek, hanem évezredekön keresztül folytatták azt, a minek következtében művelődési tőkékük olyan hatalmasra gyűlt, hogy annak emlékeit ma is tisztelettel és csodálattal szemléljük. Ilyen volt az egyiptomi nép, ilyen volt Babylonia, Assyria, Média és Perzsia népe,

ilyen volt a felséges görög nép meg a hatalmas *római*, a mely a világ fölött uralkodott. Mikor aztán ezek a hatalmas művelődési tőke birtokában élő népek megállapodtak és elkezdettek pusztán csak a megélévből, az őseiktől reájuk maradtakból élni, a törvény rajtuk is beteljesedett: hátramaradtak, elbuktak rendre és mellettük fölemelkedtek mások, náluknál hátrább maradtak, a kik azonban a művelődési tőke gyűjtésében serényebbek, iparkodóbbak voltak.

Különösen fényes példa erre a világverő Róma, a mely mellett a középkor államai a barbárságból emelkednek a hatalom és magas műveltség polczára.

Mindenesetre sok oka van annak, hogy ha egy nép a művelődési tőke gyűjtését abban hagyja, de ezekkel az okokkal nincs miért foglalkozunk, mert az eredményre ennek semmiféle befolyása nincs. Lehet elemi csapás, lehet hatalmasabb ellenségtől való elnyomatás ennek okozója és ilyen esetekben a nép, a mely akár az elemi csapás, akár más nagy szerencsétlenség következtében jutott oda, hogy művelődési tőkegyűjtő energiáját elvesztette, felkelheti részvétünket, sajnálatunkat, de ez mind nem használ. A törvény kérlelhetetlen. Vagy gyarapodik, vagy pusztul egy nép. Harmadik eshetőség nincs, mert a megállapodás nem más, mint a pusztulás kezdetének első pillanata.

Van azonban ennek a törvénynek végtelenül fölemelő ellentéte is, a mely éppen annyira nem tűr ellentmondást, mint az előbbi és ez az, hogy a melyik nép pedig el nem vesztette művelődési tőkegyűjtő energiáját, azt meg aztán nem teheti tönkre se elemi csapás, se hatalmas ellenségnek pusztítása. Az a nép talpra áll mindig, az a nép győzhetetlen, persze csak addig, a míg ez az energiája el nem veszett. Emlékezzünk csak arra az Egyiptomra, a melyet a *hyksos*-uralom lenyűgöz és nézzük csak, hogy a Thébában meghúzódó nemzeti energia mint gyűjti az erőt, a mely végén is felszabadulásra vezet. Emlékezzünk Rómára, mikor a pún háború borzalma reája szakad. Emlékezzünk Spanyolországra, mikor az arab hódítás hatalmába keríti. Emlékezzünk saját hazánkra, mikor a tatárjárás földresújítja és lássuk, hogy a meddig a gyűjtő energia meg nem rokkan, mindig volt föltámadás. Sem Róma művelődése nem szűnt meg a pún fojtogatás alatt, sem a spanyol Xeres de la Fronteránál, sem a magyar nem veszett el a Muhi-pusztai csatavesztéssel.

Hiányos lenne a törvény megvilágosítása, ha nem mutatnék reá még egy jelenségre, arra t. i. hogy a tapasztalati tőke-szerzés hosszú szünetelése után lehetséges a mulasztottaknak rohamosabb pótolása tiszta kölcsönvétel útján is. Ezt a sajátságos oldalát látjuk a törvénynek a japánok példáján, a kik alig egy század leforgása alatt pótolták mindazt, a mivel őket a nyugot művelődése tapasztalat-szerzésben megelőzte. Mi mai nemzedék éppen, mint kortársak tanúsíthatjuk, hogyan emelkedett ez.

a nemzet hihetetlenül rövid idő alatt az elsőrangú világhatalmasságok közé. Ha ezeket jól meggondoljuk, akkor az én munkám már könnyű, mert akkor már leléptünk a felszínes gondolkodás szintjéről és megláttuk annak a törvénynek a mélységét a gyökeréig, a melyből a világ minden múzeuma fakadt.

Hiszen mi a múzeum és mi a vele lényegére nézve szorosán egyező könyvtár? Semmi más, mint azoknak az emlékeknek összesége, a melyekből megismerhetjük az előttünk járt nemzedékek tapasztalatainak, az általuk elért művelődési kincsnek összegét. A múzeum és a könyvtár között ebben a tekintetben csak lényegtelen különbség van, az t. i. hogy míg az utóbbi írásban őrzi ezeket számunkra, addig az előbbi leginkább iratlan emlékekben. Sőt ha még szorosabban tekintjük, ez a különbség is elenyészik, mert hiszen, a mikor a múzeumoknak egy-egy emléktárában az emlékeket tanulmányozzuk, akkor is az őstől elért emberi művelődés könyvét forgatjuk, csak hogy olyan könyvet, a melynél az emberi szellem az elért eredményeket nem papírosra vagy pergamenre nyomtatta vagy írta, hanem kőbe véste, ércbe öntötte, fába faragta, szövetbe szötte, agyagba formálta, zománczba forrasztotta és a legkülönbözőbb módokon megrögzítette.

Múzeumnak nevezhetjük tehát a könyvtárat is vagy ha úgy tesszik, könyvtárnak nevezhetünk minden múzeumot és a különbségeket is nagyon könnyű lesz megtenni, mert hiszen míg a történelmi jellegű gyűjteményekben a multak elért eredményeit találjuk, addig a természetrajziakban a természet nagy könyvében lapozgatunk.

A múzeumok nem lelketlen dolgok; hogy is lehetnének azok, mikor bennük évezredek nemzedékeinek lelke él. A múzeum nem ember természetrajzi értelemben, hanem az ember legnemesebb tartalma milliomszor a hatványra emelve s ebben a hatalmas formájában élő egyéniség. Kiténik ez abból is, hogy minden múzeumnak, ha még annyira hasonlónak látszanak is az egyes e fajta intézmények egymáshoz, meg van a minden más múzeumtól eltérő sajátos jellege. Hiszen minden múzeumot egy nép alapít és a népek is olyan különbözők. Vannak köztük olyanok, a melyek lakóhelyüket sokszor változtatták, utazásuk közben az apáiktól nyert tapasztalati tőkét mindenütt, a hol újabb és újabb népekkel jutottak érintkezésbe, kölcsönzések útján gyarapították. Ezeknek a műveltségi tőkéje rendkívül változatos és sokoldalú. Olyanok ezek, mint a sokat utazott, világlátott ember. Ezeknek a múzeuma maga is sokoldalú és változatos.

Aztán minden múzeum bizonyos területen keletkezik, ámde egy ugyanazon területen nagyon sok nép tanyázott és mindenik ott hagyott valamit a maga művelődési kincséből. Mentül több nép tanyázott egy helyen, annál változatosabb az a múzeum, a melyik azon a területen

keletkezik. De akármilyen úfazott nép és akármilyen sűrűn váltakozó népségű területen telepít múzeumot, mindig akkor telepíti azt, a mikor már a maga jellegét rányomta az illető területre és annak összes valaha volt lakosságára. A múzeum tehát mindenütt nemcsak archívum, de egyúttal diadalmas monumentum is: egy nép lelkének győzedelméről.

Mindenki tudja, hogy a múzeumok ezer és ezer apró részletből állanak össze, de hiszen az ember teste is ezer és ezer apró részből áll és mint ez utóbbinak, úgy a múzeumoknak is rendeltetésük van, tehát vannak jogaik és vannak kötelességeik s viszont a múzeumokkal szemben is van mindenkinek kötelessége is, meg joga is.

A francia forradalom emelte érvényre azt a felfogást, hogy a művészetnek és tudománynak alkotásai az emberiségnek közös kincsét teszik: ezeket tehát nem lehet egyes műveltebb körök számára lefoglalni, mint azt az ó- és középkor múzeumai tették, hanem bizonyos meghatározott rendszer szerint mindenkinek hozzáférhetővé kell őket tenni. Ez az elv fejezi ki a múzeumoknak kötelességeit mindenkivel szemben, hiszen láttuk, hogy a múzeumok a megelőző nemzedékek tapasztalatait nyújtják a jelen nemzedéknek: tehát csakugyan nem szabad ezektől a tapasztalatoktól egyetlen egy embert sem elzárni. A melyik múzeum ezt a kötelességét nem teljesíti, az éppen úgy nem múzeum, mint a hogy nem ember az, a ki nem tud lélegzetet venni. Az ilyen ember külső formájára nézve ember lehet még, de valóságban hulla, a mely a feloszlástól messze nincs. Bebalzsamozható ugyan, de akkor is csak mumia, a melynek a szivét kivették s így semmi esetre sem él.

Mindenkinek joga van tehát a múzeumokban és könyvtárakban felhalmozott tudományos kincs használatára. Ezzel azonban szemben állanak azok a kötelességek, a melyekkel mindenki tartozik a múzeumoknak és könyvtáraknak. Hogy ezeket a kötelességeket tisztán láthassuk, ahhoz nem kell különös boszorkányság, mert mihelyt egyszer általános tétel az, hogy a bennünket megelőzőtt nemzedékek művelődési kincse minden egyes embernek közös tulajdona, egészen világos az is, hogy ebből a közös tulajdonból senkinek sincs joga valamit úgy elvenni és a maga különös használatára lekötni, hogy abból mindenki mást vagy helyesebben akárkit is kizárjon, a ki azokat használni akarja. Az egyesnek tehát semmiesetre sincsen meg az a joga, hogy helyettesíthetetlen értékű régészeti, művészettörténeti vagy történeti emléket magántulajdonul megszerezzen a nélkül, hogy azoknak közkinccsé tétele végett nyilvános jellegű múzeumot is ne állítson, a melyet bizonyos meghatározott rendszer szerint mindenkinek megnyit.

Ebben aztán nincsen különbség a magán és a jogi személyek között. Az államnak, a testületeknek és az egyes embereknek csak akkor van joga ilyen dolgoknak megszerzésére, ha egyúttal nyilvános múze-

umot képes belőlük szervezni. És ha talán azt mondják egynéhányan vagy akár sokan, hogy a fennálló törvények szerint a múzeum-alapítás és főtartás nálunk vagy máshol nem okvetlen föltétele a múzeumi tárgyak megszerzésének, hát arra azt felelem: hogy a fennálló törvények értéke mindig csak viszonylagos jelentőségű. Olyan törvény is volt, a mely azt parancsolta, hogy a lutheránusokat meg kell égetni, ám én váltig tagadom, hogy ez a törvény abszolútus érvényű lehetne; annyit azonban megengedek, hogy a maga kora műveltségi fokának és egy bizonyos hatalmi tényező önző érdekeinek megfelelt.

Éppen így megengedem, hogy a múzeumi tárgyaknak magántulajdonúl való megszerzése megfelelhethet bizonyos emberek önző céljainak és kedvező hatalmi viszonyaiknak, de semmiesetre se felel meg az igazságnak. Megengedem, hogy egy bizonyos országban az illető törvények nem tilalmazzák s talán a társadalmi fölfogás sem, de kétségtelen, hogy ez a körülmény magát a tételnek igazságát nem dönti meg, hanem csak azt bizonyítja, hogy annak az államnak törvényhozása nem jutott még a műveltségnek arra a fokára, a melyen már minden állam meghozza a maga tiltó törvényeit vagy pedig azt, hogy az illető állam eljutott ugyan már e műveltségi fokig, de azért nem hozza meg a törvényt, mert tudja, hogy egyelőre nincs ereje a törvény végrehajtására. Azt bizonyítja, hogy annak a társadalomnak, a mely az ilyenfajta szerzéseket társadalmi hátránnyal nem sújtja, szintén kell még egy pár fokot a művelődés göröngyös útain előre haladnia.

Volt idő, nem is olyan régen, a mikor Görögország felséges régi műveltségének alkotásait áruba bocsátotta boldognak boldogtalannak; csakhogy akkor még török tartomány volt ez az ország. Ma törvény tiltja, hogy onnan egy darab régiséget is valaki kivigyen.

Szándékosan nem szólok most Olaszországról, a hol hasonló tilalmat állapít meg a *Lex Pacca*. Szándékosan, mondom, mert Görögország példája nagyon jó, különösen egy szempontból, abból, hogy valamely állam törvényhozását irányíthatják már igen magas szempontok, a mikor ugyanazon államnak a társadalma — a tiszteletreméltó kivételektől eltekintve — nagy egészében még igen alacsony fokon áll. Görögországban meg van a törvény a törvénytárban, de nincs meg az egyes emberek szívében. A törvény kijátszása ugyanis az alacsony műveltségű társadalom részéről csempészés alakjában bőségesen meg van.

Igen jó ez a példa. Görögország államiságát egy csapással fel lehetett szabadítani korábbi szuverénjének hatalma alól, népét azonban ilyen rövid idő alatt nem lehetett fölszabadítani a hátramaradottságnak és a szellemi szegénységnek az alól a békói alól, a melybe a hosszú szolgaság nyomorúsága vetette. A görög állam már tudja, hogy múltjának emlékei olyan pótolhatatlan értékű erkölcsi kincsek, a melyeken

az ő jövő nagysága nyugszik; tudja, hogy az angolok rokonszenvét ezek az erkölcsi kincsek nyerték meg számára, holott szabadulását éppen ennek a rokonszenvnek köszöni; tudja, hogy hiába gazdagodna meg, ezeket a kincseket soha vissza nem szerezhetné, ha egyszer elvesztette, mert hiszen a Parthenon fölséges domborműveit bizony vérével váltaná vissza és még sem kapja. De bár a görög állam tudja ezt, az elmaradott nép maga szívesen árúlja e kincseket és vesz azoknak az árán egy pár rongyos kecskét, tönkretéve ezzel sok nemesnek fáradságát és szegényítve vele önön magát, eladván apai örökségét Ézsau módjára egy tál lencséért.

Vegyük még figyelembe, hogy az emberi közösség nemzetek formájában nyilatkozik meg, hogy az emberiség az ő művelődésének munkáját nemzeti egyéniségekre oszolva végzi és akkor érteni fogjuk azt is, hogy miért védelmezi mindegyik nemzet az emberiség közös kincséből az ő területére eső effajta dolgokat. Hiszen az előrehaladásnak, a jólét megteremtésének nagy munkájában hatalmas segítői ezek, nem is tekintve azt, hogy mindenképpen az ő nemeslevelét alkotják, az ő munkakönyvét, az ő szolgálati bizonyítványát, az ő útlevelét, a mely neki helyet, szabad mozgást és becsületet nyújt a többi nemzetek között. Ki becsüli meg azt, a ki maga-magát nem becsüli?

Ezek azok a szempontok, a melyekből meglátjuk, hogy mi a kötelessége mindenkinek a múzeumok iránt.

Kötelessége mindenkinek: eljutni odáig, hogy megbecsülje a múltnak azokat az emlékeit, a melyeket a sors véletlene az ő körébe hoz vagy rendelkezése alá juttat.

Kötelessége: minden egyes esetben arra törekedni, hogy az ilyen emlékek a világ minden kincséért ki ne menjenek e hazából, mert a mi egyszer kiment, az örökre elveszett. Abból az erdélyi sodronyos zománczból, a mely kikerül ebből a hazából, mindjárt német, francia vagy más zománcz lesz, mihelyt kikerül. Más nemzetek dicsőségét fogja bizonyítani, mások hírnevét emelni és ne higgyék, hogy a hírnév nem tőke. Tőke bír az, a mint azok az óriási pénzüsszegek bizonyítják, a melyeket a kereskedők a reklámért fizetnek. A mi egyszer külföldre került, az külföldi embernek szolgál tanulságul, külföldi iparosnak útmutatóul, külföldi embernek nemes élvezetül, mely őt felüdíti, míg minket butává tesz a mámor, a melyet a múkincs árán szerzett pezsgőből, borból vagy pálinkából merítünk, már t. i. ki-ki a maga társadalmi állása szerint; nem is számítva azt, hogy külföldi vásárlóink előtt a vad népek nivójára süllyeszt, a kik üveggyöngyökért adják el az aranyat és a gyémántot.

Kötelességünk: hogy soha egy percze el ne felejtsük, hogy ezek a mi apai örökségeink, a melyek pótolhatatlanok és lehet, hogy ma szegények vagyunk, de még lehetünk gazdagok is, hanem olyan gazdagok

soh'se leszünk, hogy a külföldi hatalmas gyűjteményekből visszakapjuk azt, a mi oda bekerült. Aztán az ember nem adja el a családjának a becsületét azért, hogy a kenyérére pecsenyét tegyen. A ki elvesztette a pénzét, az szerezhet helyébe újat, de a ki elvesztette a becsületét, az a helyett nem szerezhet másikat.

Kötelességünk, hogy mindenekelőtt magunkat győzzük meg arról, hogy az effajta tárgyak nem arra valók, hogy egyes emberek szeszélyét vagy szenvedélyét szolgálják. Még kevésbé arra, hogy szoba-dísznek használják. Nem szólok a családi kincsekről, a melyek ugyanazok a családra nézve, mint a múzeumi tárgyak a múzeumra nézve.

Ha aztán erről magunkat meggyőztük, győzzük meg erről másokat is. Ne riadjunk vissza még a korholástól sem, mert hiszen leg-szentebb kincseinket védelmezzük. Ha szabad fellépünk azok ellen, a kik anyagi javainkat rongálják meg, úgy kétszeres kötelességünk ez azokkal szemben, a kik szellemi javainkkal élnek vissza.

Hogy a föld népét s általában az alacsonyabb műveltségű rétegeket ugyanezekre tanítsuk, az is kötelességünk és általában kötelességünk minden eszközt megragadni arra, hogy az effajta dolgok *minden esetre illetékes* helyekre kerüljenek. Illetékes helye pedig ezeknek a dolgoknak a nyilvános múzeum és könyvtár. Mellékes, hogy azt a nyilvános múzeumot vagy könyvtárt kellő vagyonú magánember, testület vagy az állam tartja fenn; a fődolog az, hogy nyilvános jellegű múzeum legyen. Az ilyen múzeumot pedig arról fogják fölismerni, hogy van neki megfelelő épülete, van neki megfelelő szakemberekből álló tisztviselői kara, van neki megfelelő évi jövedelme és a tanulmányozásra és nemes szó-rakoztatás céljából mindenkinek hozzáférhető.

A hol ezeket nem látják, az olyanok fel ne üljenek, akár milyen hangzatos múzeum-czímet vesz is föl, mert az ilyenek mindig olyan magánvállalkozások, a melyeknek éppen az a célja, hogy ezeket a tárgyakat eredeti céljuktól elvonják és egyes emberek önző céljainak szolgálatába állítsák.

Éppen úgy ne üljenek föl semmiféle ú. n. magántudósoknak, a ki a tudomány szent nevében mindig önző célokat követ. Ezeket az embereket óva tartsák távol minden olyan dologtól, a melynek múzeumi rendeltetése lehet. Nem nehéz ezektől védekezni, mert hiszen hivatalos minőségük soha sincs, tudásuk pedig rendesen annyira semmi, hogy a laikus is könnyen tisztába jöhet velük.

Általában nagyon egyszerű a szabály: ha az ember ruhát akar magának, akkor nem megy a kovácshoz vagy a bognárhoz, hanem elmegy a szabóhoz; ha az ember megbetegszik, doktort hivat és nem megy a javasasszonyhoz.

Hát ha az embernek a múltak emlékeivel van dolga, akkor elmegy a múzeumba.

Dr. Pósta Béla.